

Željko Karaula

Banovine Hrvatske 26b
Bjelovar

PISMO VOĐE VMRO-a TODORA ALEKSANDROVA STJEPANU RADIĆU 1924. GODINE

UDK 94(497.7:497.5)“1924“(044)

Pregledni rad

U povijesnoj literaturi hrvatske i makedonske provenijencije kontakti Stjepana Radića s VMRO-om nisu dosad dovoljno istraženi, a ako se i spominju, dobivaju neki pustolovno-romantični, revolucionarni prizvuk. Ovdje se objavljuje jedno pismo koje je vođa VMRO-a Todor Aleksandrov napisao Stjepanu Radiću sredinom kolovoza 1924. godine. U pismu Todor Aleksandrov odgovara na Radićev članak objavljen u »Balkanskoj Federaciji« od 15. kolovoza 1924. godine te ga pokušava nagovoriti da mu se pridruži u oružanom otporu prema Beogradu i njegovoj hegemoniji u Kraljevini SHS.

Ključne riječi: *Stjepan Radić, Todor Aleksandrov, VMRO, Svibanjska deklaracija, Kominterna, makedonsko pitanje*

Način ulaska hrvatskog i makedonskog naroda u novu državu Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine bio je dijametralno suprotan. Dok je hrvatski narod ušao u zajedničku državu kao »ravnopravni faktor« i kao jedan od tri priznata »plemena« jednoga jugoslavenskoga naroda (što se uostalom vidi i u samom nazivu države), makedonskom narodu u tom državnom uređenju nije bio priznat nikakav nacionalni subjektivitet. Kao što je poznato, stvaranjem Kraljevstva SHS 1918. godine u osnovi je sankcionirana podjela Makedonije izvršena poslije poraza Turskog carstva u balkanskim ratovima 1912. i 1913. godine. Vardarski dio Makedonije koji je pripao novoj državi Kraljevstvu SHS podvrgnut je denacionalizatorskoj i asimilatorskoj politici velikosrpskih krugova i elita pa je ta politika dovela do toga da je Makedonija u sustavu stare Jugoslavije postala »Južna Srbija«.

Na tom se području upravljalo specijalnim odredbama i naredbama po kojima je Ministarstvo unutarnjih poslova Kraljevine SHS rješavalo sve društvene i poli-

tičke probleme u toj najjužnijoj jugoslavenskoj pokrajini. U tom sustavu zabranjeno je sve što bi moglo dati bilo kakvo obilježje makedonskoj individualnosti, a istodobno se kroz razne »naučne teorije« dokazivalo i negiralo postojanje makedonskoga naroda.

Iako su se ta dva naroda u Kraljevini SHS našla pod drugačijim položajem, tijekom vremena iskristalizirala se potreba za stvaranjem zajedničke platforme za borbu protiv nametnutog Vidovdanskog ustava koji je proklamirao centralističko i unitarističko uređenje države. Nastojanje Stjepana Radića i njegove Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) na borbi za federalizam, u zahtjevu da se očuva povijesno-nacionalni individualitet Hrvatske i hrvatskog naroda, brzo je prodirao u najšire mase hrvatskoga puka. Međutim, stvaranje velikog hrvatskog nacionalnog pokreta pod vodstvom HRSS-a i Stjepana Radića nije prisililo vladajuće krugove oko Radikalne narodne stranke, Demokratske stranke i dvora da promjene svoju politiku centralizacije i unitarizacije države. Od tada postoje nastojanja HRSS-a i Stjepana Radića na stvaranju fronti ostalih naroda u Jugoslaviji koje bi bile dovoljno jake da prisile srbijanske faktore i dvor na potrebu revizije Vidovdanskog ustava. Prvu takvu priliku za pokušaj kontakta i pregovora s predstavnicima makedonskog naroda Stjepan Radić je imao u inozemstvu u Beču, kada je pokušaj internacionalizacije hrvatskog pitanja doživio slom, što je prisililo Radića da poradi na širenju svoga pokreta na ostale narode u državi.

Na vanjskopolitičkom planu makedonsko je pitanje ostalo otvoreno i često je potresalo diplomatske odnose Kraljevine Bugarske i Kraljevine SHS. Nakon pokušaja sporazumijevanja što ga je pokrenula bugarska Vlada pod Aleksandrom Stambolijskim, nakon njegovog ubojstva što ga je proveo VMRO (Unutrašnja revolucionarna makedonska organizacija), odnosi su se znatno pogoršali. Makedonsko građanstvo i širi slojevi ostali su izolirani, pasivni i stalno sumnjičeni za »bugarizam«. Nema sumnje da je jedan njihov dio potpao pod utjecaj VMRO-a i pomagao njihove oružane upade i akcije u Makedoniji, dok se drugi, veći, znatno pasivizirao. Međutim i jedni i drugi postali su meta terora koji je Srbija provodila u Makedoniji, mnogi su uhićivani i na mnogobrojnim procesima osuđivani na dugogodišnju robiju.¹

¹ Pogledati: Horvat, J. *Politička povijest Hrvatske*. 2. izd. Zagreb : August Cesarec, 1990. Banac, I. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji : porijeklo, povijest, politika*. Zagreb : Globus, 1988. Horvat, R. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb : Školska knjiga, 1992. Karaula, Ž. *Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) Stjepana Radića i crnogorski federalisti*. *Prilozi* (Sarajevo). 36(2007), str. 69-97. Kulundžić Z. *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb : Stvarnost, 1967. Šitin, T. *Prodor i pobjeda HSS-a u Dalmaciji (1923-1928)*. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* (Zagreb). 32-33(1999-2000), str. 309-320. Išek, T. *Aktivnosti hrvatskih stranaka u BiH u izborima 1923. godine*. *Prilozi* (Sarajevo) 3(1967), str. 127-145. Janjatović, B. *Karadorđevićeva centralizacija i položaj Hrvatske u Kraljevstvu (Kraljevini) SHS*. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb). 27, 1(1995), str. 55-77. Katardžiev, I. *Makedonsko nacionalno pitanje*. Zagreb : Globus, 1983. *Istorija makedonskog naroda*. Knjiga treća. Beograd : Institut za nacionalnu istoriju – Skoplje, 1970. Apostolov, A. *Manifestacije makedonske nacionalne individualnosti u Kraljevini Jugoslaviji*. *Jugoslavenski istorijski časopis* (Beograd). 3-4(1970), str. 71-87. Vlahov, D. *Memoari*. Skoplje : Nova Makedonija, 1970. Doklešić, Lj. *Kroz povijest Makedonije*. Zagreb : Izabrani izvori, 1964.

U knjizi Ivana Mihajlova »Spomeni«² donosi se pismo vođe VMRO-a³ Todora Aleksandrova⁴ Stjepanu Radiću pisano negdje sredinom kolovoza 1924. godine. Pismo je zapravo reakcija na Radićev članak objavljen u listu »Balkanska federacija«, u kojemu Radić optužuje vodstvo VMRO-a da su se odrekli politike stvaranja balkanske revolucionarne fronte, kada su povukli svoje potpise sa Svibanjske deklaracije (Deklaracija ujedinjenja) od 6. svibnja 1924. godine, koji su na poticaj komunističke struje razjedinjenog makedonskog revolucionarnog pokreta.⁵ Radić je optužio vodstvo VMRO-a i T. Aleksandrova da su pod utjecajem »fašističke« bugarske Vlade prof. Cankova, koja je antiseljačka i nenarodna. Radić se zalaže za ujedinjenje razjedinjenih struja makedonskog pokreta, da bi ojačao svoju pacifističku frontu protiv beogradskog centralizma te ukazao europskim silama potrebu unutarnjeg preuređenja Kraljevine SHS, koju ne traži samo hrvatski narod.

U svom pismu Todor Aleksandrov negira da je VMRO samo instrument u rukama bugarskog režima, niti želi biti pod »paskom« Sovjetske Rusije. Odbija Radi-

² Mihajlov, I. *Spomeni-osvoboditelna borba*. Tri toma 1958, 1965, 1976. Drugi tom. Brussel : Association macedonienne, 1965. Str. 314-317. Pismo je pisano bugarskim jezikom. Ivan Mihajlov (1896.-1990.), jedan od vođa VMRO-a. Između 1928. i 1934. godine stvara platformu »nezavisne Makedonije« i odbija priključenje Makedonije bilo kojoj susjednoj državi. Nakon zbliženja Bugarske i Jugoslavije, prisiljen je otići u emigraciju. Drugi svjetski rat provodi u Zagrebu pod okriljem ustaškoga pokreta. Nakon rata trajno se naselio u Italiji. Pri kraju života tvrdio je da je Makedonija dio Bugarske.

³ VMRO – Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija, osnovana u Solunu 1893. godine pod imenom BMORO (Bugarsko makedonsko-odrinska revolucionarna organizacija), preimenovana u VMORO 1905. godine, od 1919. VMRO. Osnovana sa ciljem stvaranja autonomije Makedonaca unutar Turske imperije. Poslije neuspješnog Ilindenskog ustanka 1903. godine, stvaraju se dvije osnovne frakcije, »vrhovisti« – članovi Izvršnog komiteta koji teže pripojenju Makedonije Bugarskoj i »centralisti« – nazvani po Centralnom komitetu, a koji se zalažu za stvaranje autonomne Makedonije unutar Balkanske federacije gdje prevladavaju lijeve snage. Organizaciji se kao vođa nametnuo T. Aleksandrov u razdoblju 1920.-1924. Tražio je stvaranje samostalne Makedonije u njezinim geografskim i gospodarskim granicama, ali je pod patronatom bugarskog dvora i konzervativne elite bio podložan njihovim razmišljanjima i namjerama s ciljem aneksije Makedonije od strane Bugarske kad se ostvare povoljne međunarodne okolnosti. U Pirinskoj Makedoniji (u Bugarskoj) VMRO je imala oko 9.000 boraca koji su vršili gerilske akcije u Jugoslaviji i Grčkoj. Katardžiev, I. n. dj, str. 16-18.

⁴ Todor Aleksandrov (1881.-1924.) – jedan od vodećih ljudi VMRO-a, u periodu 1919.-1924. njen vođa. Za člana CK VMRO izabran 1911. godine. Ivo Banac navodi da je Aleksandrov ubijen kada je zaniijekao svoj potpis na Svibanjskoj deklaraciji od prokomunističkih ljudi u VMRO-u, ali vjerojatnija je verzija da ga je likvidirala bugarska desnica kroz ruku I. Mihajlova (koji je to sam priznao u svojoj knjizi »Spomeni«) jer se bojala da joj izmiče nadzoru. Poslije toga je izdano službeno priopćenje da su to učinili komunisti, nakon čega je potpuno likvidirana lijeva linija VMRO-a. Kisić-Kolanović, N. Ivan Vanča Mihajlov, revolucionar uskraćen za domovinu i korijene. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), 34, 1(2002), str. 110-115.

⁵ Sudjelovanjem u vojnom puču Aleksandra Cankova u Bugarskoj 1923. godine protiv zemljoradničke vlade A. Stamboliskog, T. Aleksandrov i VMRO počinju gubiti potporu svojih pristaša. Na pritisak Kominterne, koja je pokušavala udvojiti VMRO od bugarske vlade i dvora nudeći mu svoju potporu, predstavnici T. Aleksandrova dali su svoj potpis na Deklaraciju ujedinjenja. Međutim, brzo se ustanovilo da je to bio samo taktički potez Aleksandrova, koji je brzo objavio da su potpisi predstavnika VMRO-a nevažeći.

ćevu trenutnu sklonost povezivanja seljačke borbe s borbom radnika,⁶ a najviše mu zamjera njegovu suradnju s makedonskim »federalistima« koje naziva »vulgarnim banditima, koji su obilježeni žigom ubojica naroda«.⁷ Ističući da VMRO nikada nije sudjelovao u unutarnjem životu HRSS-a, govori Radiću da je prevaren i zaveden, a da će od toga imati samo koristi »naši neprijatelji«. Mислеći da će Radić u inozemstvu promijeniti dotadašnju politiku, T. Aleksandrov poziva Radića da mu se pridruži u zajedničkoj (oružanoj op.a.) borbi protiv beogradskog hegemonizma.

Stjepan Radić

Todor Aleksandrov

⁶ Dimitrijević-Kolar, M. Put Stjepana Radića u Moskvu i pristup HRSS u Seljačku internacionalu. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb) 10, 3(1972), str 7-30. Radić je poslije negativnog iskustva na putovanju po europskim prijestolnicama, gdje političari velikih sila nisu izrazili spremnost miješanja u unutarnje stvari Jugoslavije, malo »omekšao« svoju poziciju prema komunističkoj Moskvi. U raspravi pisanoj u veljači 1924. godine pod naslovom »Hrvati i hrvatski narod, kao organizirana snaga seljaštva revolucije« u Beču, on se prvi puta izjašnjava o suradnji hrvatskog seljaštva i radništva, a list HRSS-a *Slobodni Dom* počinje objavljivati seriju članaka o Sovjetskom Savezu. Od hrvatskog proletarijata očekuje izbornu podršku i njegovo pretapanje u hrvatsku naciju i odricanje od ciljeva klasne borbe. Ipak, on ne želi surađivati s Kominternom i KPJ, ali želi sa Seljačkom internacionalom čiji je materijal proučavao i složio se da je kompatibilan s njegovom HRSS. Cijeli taj put u Moskvu bio je samo ispitivanje terena koje je završilo u izjavi V. Mačeku nakon povratka iz Moskve: »Ništa ... komunisti ne žele saveznike, nego samo sluge«.

⁷ MEFO – Makedonska emigrantska federalna organizacija, pod vodstvom dr. Filipa Atanasova, provodila je politiku koju je makedonska historiografija ocijenila kao iluzornu i nereálnu. Makedonski povjesničar Katarđiev označio je tu organizaciju kao »savez nacionalnih sekcija naroda koji su naseljavali Makedoniju, a koji je doveden do apsurdna takvim koncepcijama, kao da njegovo vodstvo zasjeda u zapadnoj Evropi ili Americi, a sam službeni jezik takve federativne Makedonije bio bi esperanto, koji bi se učio u osnovnim i srednjim školama u Makedoniji«. Povjesničar Ivo Banac piše o tom pokretu kao »sanjarskom i nestvarnom«. Ipak, taj je pokret, po svojim idejama ipak progresivan, značio usporavanje procesa podvrgavanja makedonske emigracije pod okrilje VMRO-a i (veliko)bugarske vlade. MEFO i njezine oružane snage iskoristio je A. Stamboliski (bugarski seljački vođa, predsjednik Zemljoradničke stranke i tadašnji predsjednik Vlade) u svojoj akciji protiv VMRO-a. No, snage VMRO-a porazile su »federaliste«, čijih se nekoliko vođa stavilo u službu srbijanske vlade te su gonili gerilske grupe VMRO-a na teritoriju Kraljevine SHS. Katarđiev, I. n. dj, str. 103-104.

Dakle, usprkos odličnim rezultatima na izborima gdje HRSS postaje politički predstavnik hrvatskog naroda, srbijanske stranke i kamarila oko dvora ne odustaju od centralizacije države što im omogućuje nelegalno doneseni Vidovdanski ustav 1921. godine. Uvidjevši njihovu nepopustljivost Stjepan Radić se odlučio za širenje osnovice svoga pokreta te se počinje obraćati svim narodima Jugoslavije, da samo zajedno mogu slomiti Vidovdanski ustav i prisiliti nosioce vlasti na njegovu reviziju. Takva politika uvjetovala je da Radić počinje obraćati pozornost i na Makedoniju i njezine probleme te nastoji privući makedonske predstavnike, posebno VMRO, na put svoje pacifističke politike za borbu protiv režima. U isto vrijeme inaugurirana je nova osnovna strategija Kominterne prema Jugoslaviji u razdoblju poslije 1923. godine, koja je inzistirala na njenom razbijanju i uklanjanju s međunarodne scene. Kao novouspostavljeni »sanitarni kordon« prema Sovjetskom Savezu u »versajskoj viziji svijeta« poslije Prvog svjetskog rata i kao »buržoaska« država, Jugoslavija je bila važan oslonac velikih europskih sila u njihovoj izolaciji boljševičke države.

Ti interesi Sovjetskog Saveza i Kominterne dobit će na snazi u naglom padu revolucionarnog zanosa u Europi, kada je Jugoslavija prepoznata kao moguća »inicijalna kapsla« rušenja nestabilnih »buržoaskih« poredaka na balkanskom poluo-toku. Cilj je Kominterne napraviti ujedinjenje svih struja i frakcija makedonskog emigracijskog pokreta kao osnovu za šire stvaranje balkanske revolucionarne fronte, u okvirima proklamirane nove strategije nakon četvrtog Plenuma. Tu inicijativu Kominterne Stjepan Radić je pokušao preokrenuti u svoju korist kako bi iskoristio ujedinjenje makedonskih grupacija i privukao ih u svoj tabor borbe protiv velikosrpskog režima parlamentarnim putem. Takva strategija značila je suradnju HRSS-a Stjepana Radića s VMRO-om Todora Aleksandrova, koji, međutim, u svibanjskim pregovorima pokušavaju ostvariti svoje uske parcijalne interese pod pritiskom bugarskog dvora, a koji se uopće ne poklapaju s generalnim planom Kominterne na Balkanu, niti sa željama Stjepana Radića. VMRO ima namjeru da pokolebane makedonske mase u kojima jača komunistički utjecaj vrati pod svoje okrilje, a Radić u svom pokušaju stvaranja velikog »protubeogradske« fronte nastoji usmjeriti VMRO na put »pacifističke« politike, legalne borbe protiv režima, što mu konačno ne uspijeva.

Pismo nije nepoznato u historiografiji jer je neke dijelove pisma u svojoj knjizi *Zagreb-Sofija 1941.-1945.* već prenijela Nada Kisić Kolanović.⁸ Ovdje se pismo donosi u cijelosti kao prilog poznavanju politike HRSS i Stjepana Radića te hrvatsko-makedonskih veza između dva svjetska rata.

⁸ Kolanović-Kisić, N. *Zagreb-Sofija, Prijateljstvo po mjeri ratnog vremena 1941.-1945.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2003., str. 102-103.

PRILOG⁹

»Uvaženi g. Stjepan Radić,

Pročitao sam Vaš članak u 2.-3. broju bečkog lista »Federation Balkanik« od 15. kolovoza 1924. godine.

Imajući u vidu jedino istinu i interese makedonskog oslobodilačkog pokreta, odlučio sam Vam poslati pismo sa ciljem da Vam razjasnim neke činjenice koje ne odgovaraju istini i neke navode u gore spomenutom Vašem članku.

Počinjem sa odnosima između Hrvatske republikanske seljačke stranke i Unutarnje makedonske revolucionarne organizacije. Unutarnja revolucionarna organizacija htjela je podržati iskrene veze sa Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom, oslanjajući se na poštene osjećaje i vjeru da će borba protiv beogradske hegemonije biti borba za jednu Federativnu Jugoslaviju i da mora biti vođena zajedno sa svim narodima koji su nezadovoljni krvavom i okrutnom diktaturom Beograda. Te veze koje ističete kao »formalne«, »moralne« ili kao neku »razmjenu misli« itd. za nas su najveća radost. Vi ih ne negirate. Čak više, ako se sjećate, Vi ste bili prvi, a ne ja, koji je govorio o razumnoj suradnji između Hrvatske republikanske seljačke stranke i VMRO-a, pred ruskim novinarom i društvenim djelatnikom L. Nemanovim, koji je Vaše izjave publicirao u Časopisu »Markur de France« 1. srpnja 1923. godine. Takođe ćete se sjetiti, a ja Vam mogu posvjedočiti, svih slučajeva kad ste u borbi protiv Pašića govorili ne samo o vezama sa VMRO-om, već ste čak ponekad i plašili Beograd, naglasivši pred njim jasno našu zajedničku frontu protiv beogradske satrapije. Ako je tako, kakav smisao ima Vaše naglašavanje, da ja upotrebljavam »namjerno i svjesno deset puta riječ »veze« u lažnom smislu«, ako to nije praktično za ciljeve jedne politike. Ali zbog toga Vas ne mogu opomenuti, znajući da ste prije svega jedan prekrasan Hrvatski domoljub.

Ja ne želim reći da je u našim odnosima bili nešto više od toga o čemu Vi govorite u Vašem članku. Više puta Vi ste bili humanist, miroljubiv republikanac i priznali ste revoluciju kao »ultima ratio«, vjerujući da ćete legalnim sredstvima doći do cilja.

Novo u Vašem članku je to što ste Vi dosad rijetko upotrebljavali riječ radnici, jer u ovom trenutku stalno spominjete riječ »seljaci«. Bez sumnje, u novoj Deklaraciji Vi zahtijevate da odnos između oslobodilačkog makedonskog pokreta i hrvatskog pokreta bude u ovisnosti prema odnosu VMRO-a i Vlade prof. Cankova ili Sovjetskog saveza. To je uvijet koji mi znači kao čvrsta želja da VMRO prizna određene veze s jednom ili drugom Vladom, no VMRO nema namjeru da postane predmet miješanja ni bugarske Vlade ni instrument Sovjetskog Saveza. Da je VMRO bila uvijek korektna u odnosu sa Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom, vidi

⁹ Pismo je preuzeto iz spomenute knjige Mihajlov, I. *Spomeni-osvoboditelna borba*. str. 314-317. Tekst je prevela Kostadinka Velkovska.

se iz činjenica da ste se Vi izjasnili u novinama i u tuđem tisku i pred predstavnikom VMRO-a na laskav način o mojim deklaracijama, čak ih ponovno publicirate u »Sl. domu«. Nikad nisam skrivao, a ne skrivam ni sada da se mi razlikujemo u metodama borbe protiv općeg zla. Što se mene tiče, i danas, usprkos Vašoj Deklaraciji Hrvatske republikanske seljačke stranke koja ima sličnosti sa revolucionarnom organizacijom, ja tvrdim da će se i Radićevi Hrvati uvjeriti da se sa srpskim upraviteljima ne može drukčije razgovarati osim s puškom, nožem i bombama. I danas, kad Vi mislite da ste uništili Pašićevu korupciju i tiraniju, ja ne vjerujem da ste zbilja uništili srpsku tiraniju i korupciju. VMRO ostaje nepromijenjeno na staroj poziciji u borbi s Beogradom i neće nikome zapovijedati, kao što ne želi niti primati direktive u imperativnoj formi od bilo koga, već će slijediti vlastite stavove.

Dopustite mi, g. Radiću, da Vam kažem da se ni kod mene, ni kod mojih drugova nije pojavila misao koja ne bi poslužila u korist oslobodilačkom pokretu bratskom hrvatskom narodu. To što je VMRO želio, a želi i danas opća je suglasnost do trenutka kad će Makedonija i Hrvatska ići protiv beogradske diktature. Bio sam neugodno iznenađen Vašom tvrdnjom da sam ja napravio Deklaraciju u kojoj sam spomenuo odnose VMRO-a i Hrvatske republikanske seljačke stranke i to prenio svijetu prema željama Vlade prof. Cankova, koga Vi nazivate »fašistom, kriminalcem, korumpiranim i antiseljačkim«.

Ne želeći da Vam dajem nikakve kvalifikacije o nastojanjima bugarske Vlade, priznajući Vam potpunu slobodu da sudite prema Vašoj savjesti, a ja moram energično odbaciti Vašu neistinitu tvrdnju nametnutu od zainteresiranih, da je Deklaracija potpisana od mene i od druga Al. Protegorova,¹⁰ sasvim strana Centralnom komitetu, odnosno Deklaracija od 6. svibnja 1924. godine, izazvana od bugarske Vlade. Izjavljujem Vam kategorički da ovo zadnje nema i ne može da ima nikakvog udjela u Deklaraciji, da nije izazvalo nikakve želje i neće mu se dati nikakva pozornost – ako se VMRO opredijeli na suradnju sa Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom i s Vama. Ukoliko ću imati mogućnost da pratim tisak, znam da nije objavljen nikakav komunikacij od srpskih šovinističkih novina, ali biti ćete obaviješteni, a Vi znate u koju svrhu.

Po sličnom pitanju, sa željom da se oslobodimo makedonskih i hrvatskih neprijatelja od njihovi predumišljaja, ja Vam izjavljujem da VMRO nije čekala zapovijedi i direktive od nikoga izvana. Ona se opredijelila za svoj odnos prema Vladi i drugim političkim čimbenicima potpuno samostalno, imajući u vidu isključivo oslobodilački pokret, oslobođen bilo kakve ovisnosti. Ona nije dopustila, a neće ni dopustiti da protiv njene volje bilo tko odlučuje kojim putem da ide i koje vođe da izabere.

¹⁰ Aleksandar Protegorov (1879.-1928.), general bugarske vojske, jedan od vođa VMRO-a od njegovog osnivanja. Tijekom Prvog svjetskog rata ugušio srpski ustanak u Topličkom kraju, južna Srbija. Slovio kao drugi čovjek VMRO-a. Poslije ubojstva T. Aleksandrova ostaje s Ivanom Mihajlovim na čelu VMRO-a koji uskoro gubi podršku makedonskog naroda i pretvara se u terorističku organizaciju. Ubijen u unutarstranačkim obračunima.

U Deklaraciji Centralnog komiteta od kolovoza ne govori se ništa o Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci, ni o Vama. U toj Deklaraciji, obrnuto od Vaše tvrdnje, ne ističu se moje veze s Vama kao suprotnost Sovjetskoj Rusiji. Po ponašanju bugarske Vlade ponovit ću da je VMRO na terenu neutralan; i energično odbacujemo formulu Vaših suradnika iz »Federation Balkanik«, komunista g. N. Harlakova, koji traži još prije Vašeg članka aktivnu intervenciju VMRO-a u Bugarskoj za savez radnika i seljaka protiv Cankove Vlade.

Mi apsolutno ne želimo postaviti VMRO na takvu partizansku poziciju; ona neće postati ničiji instrument. U bliskoj prošlosti VMRO je vodila borbu sa Vladom Stamboliskog,¹¹ koja je bila ne samo antimakedonska, nego i antibugarska i ultrareakcionarna. To je bila prava borba, jer je to bila prva vlada koja je umiješala ruke u krv makedonskih revolucionara kako bi pripremila prodaju naše domovine Beogradu. Vjerna sebi, da ne dopusti nikome da trguje s Makedonijom, VMRO je objavio rat Stamboliskom, koji je svojom politikom olakšao da dođe do 9. lipnja, jer su on i njegovi ljudi nametnuli tiranijski režim. Interesi VMRO-a prema Bugarskoj iscrpljuju se do kraja u tome da jedna Bugarska ima biti rukovođena i upravljana od ljudi koji se ne smiju miješati u borbu Makedonije i trgovati sa sudbinom onako kako je pokušao Stamboliski. Ako bi bugarska Vlada slijedila put Stamboliskog i htjela rušiti VMRO u savezu s Grcima i Srbima, politički bi se poslužila sa Makedonijom kao sa monetom za razmjenu, a VMRO bi se nesumnjivo borila i protiv nje, ali na svoju inicijativu i sa vlastitim metodama. Organizacija je uvijek na vrijeme reagirala na greške i provokacije Vlade prof. Cankova spram nje.

Na jednom mjestu Vi iz daleka podsjećate, a g. Harlakov u istom časopisu jasno govori, o drugim grupama makedonskog revolucionarnog pokreta. Očito se odnosi na »federaliste« - bandite u službi Pašića, čije zlotvorstvo prelazi svake moguće kvalifikacije. Posljednji, čak i sada u režimu g. Davidovića koji vlada isključivo po Vašoj volji, nastavlja krvave podvige. Srce nam se steže od boli, kad ste se Vi, zabludjeni od njihovih predstavnika u Beču, u Vašem »Sl. Domu« no. 11 osvrnuli na te bandite kao prema ideolozima. Bilo mi je tada mučno, a mučno mi je i sada što Vi imate vezu s njima koji su inspiratori iz Beča. No, sada, kad ste s Vašom strankom u Beogradu i kad imate veliku čast i odgovornost da govorite o situaciji u Makedoniji, Vi možete sami ili s Vašim ljudima na licu mjesta sagledati užasnu djelatnost tih bandita, ubojica, koji su i dalje u službi g. Davidovića. Predstavnik VMRO-a u ožujku 1924. godine priložio Vam je jedno dugo pismeno obrazloženje na hrvatskom, a i usmeno Vas izvijestio o akcijama »federalista«. Tad ste se zadovoljili jednim malim priopćenjem u Vašim novinama i niste publicirali članak demant. Ja Vas podsjećam na činjenicu da VMRO nikada nije sudjelovala u unutrašnjem životu

¹¹ Aleksandar Stamboliski (1879.-1923.), bugarski zemljoradnički vođa. Njegova stranka Bugarski zemljoradnički savez pobjeđuje na izborima 1919. godine u Bugarskoj. Politika Stamboliskog je na vanjskom planu težila pomirenju s Jugoslavijom, dok je na unutarnjem počela provoditi nužne demokratske i socijalne reforme. U vojnom puču koji su izveli članovi Vojne lige, nacionalističkog društva »Kubrat« i VMRO-a 6. lipnja 1923. godine A. Stamboliski je u blizini svog rodnog mjesta uhvaćen i ubrzo ubijen.

Hrvatske republikanske seljačke stranke. Vi niste trebali ostati neutralni, već ste trebali da uzmete na sebe odgovornost pred hrvatskim narodom, ukazujući mu preko Vaših novina na vulgarnu banditu, obilježenu žigom ubojica naroda, koji se predstavljaju kao ideolozi.

Rezimirajući, ja Vas izvještavam što se tiče Vašeg članka:

1. U svojoj Deklaraciji od prošlog kolovoza nisam govorio o vezama između VMRO-a i Hrvatske republikanske seljačke stranke, a posebno o Vama.

2. Nikada nisam rekao da su moje veze s Vama motivirane namjerom da budu suprotnost Sovjetskoj Rusiji.

3. Nisam s lošim namjerama veličao i razvijao odnose VMRO-a sa Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom.

4. Bugarska Vlada nije mi dostavila nikakve svoje interpretacije što se tiče mog odnosa sa Sovjetskom Rusijom i s Vama.

5. Deklaracija VMRO-a od kolovoza, potpisana od mene i mog druga g. Protegorova, a koja izražava samo stajališta VMRO-a i oslobodilačkog makedonskog pokreta, akt je Centralnoga komiteta.

6. Makedonski pokret jedan je i jedinstven.

Kao i u prošlosti, tako i sada, VMRO gleda na oslobodilački pokret bratskog hrvatskog naroda – toliko prepun idealizma i humanizma – s najvećim simpatijama i divljenjem. Kao i prije, tako i danas, VMRO iskreno vjeruje da se može srušiti srpska hegemonija kako bi se oslobodili svi potlačeni narodi i kako bi se postigao pošten, socijalni, politički i kulturni život slobodnih i neovisnih naroda koji žive u carstvu Srba, Hrvata i Slovenaca na Balkanu i s apsolutno neophodnim koordiniranim naporima naroda, boreći se za slobodu i nezavisnost, ali bez tuđeg utjecaja. S takvim stavom, VMRO-u ne ostaje drugo osim da žali, ako radi miješanja neprijatelja Makedonije i Hrvatske koji su Vas uspjeli zavarati, što se uskraćuju veze i kontakti između oslobodilačkih pokreta Makedonije i Hrvatske, iz čega će imati koristi samo naši neprijatelji. Nadajući se da sam uspio srušiti zabludu o neprijateljima koji su se namjerno uvukli i da smo razjasnili neke momente iz Vašeg članka, ja Vam šaljem svoje iskreno poštovanje.«

Todor Aleksandrov

Literatura

Doklešić, Lj. *Kroz povijest Makedonije*. Zagreb : Izabrani izvori, 1964.

Mihajlov, I. *Spomeni-osvoboditelna borba*. Drugi tom. Brussel : Association macedonienne, 1965.

Išek, T. Aktivnosti hrvatskih stranaka u BIH u izborima 1923. godine. *Prilozi* (Sarajevo). 3(1967), str. 127-145.

Kulundžić, Z. *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb : Stvarnost, 1967.

Apostolov, A. Manifestacije makedonske nacionalne individualnosti u Kraljevini Jugoslaviji. *Jugoslavenski istorijski časopis* (Beograd). 3-4(1970), str. 71-87.

Istorija makedonskog naroda. Knjiga treća. Beograd : Institut za nacionalnu istoriju – Skoplje, 1970.

Vlahov, D. *Memoari*. Skoplje : Nova Makedonija, 1970.

Dimitrijević-Kolar, M. Put Stjepana Radića u Moskvu i pristup HRSS-a u Seljačku internacionalu. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb). 10, 3(1972), str 7-30.

Katardžiev, I. *Makedonsko nacionalno pitanje*. Zagreb : Globus, 1983.

Banac, I. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji : porijeklo, povijest, politika*. Zagreb : Globus, 1988.

Horvat, J. *Politička povijest Hrvatske*. 2. izd. Zagreb : August Cesarec, II, 1990.

Horvat, R. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb : Školska knjiga, 1992.

Janjatović, B. Karađorđevićevska centralizacija i položaj Hrvatske u Kraljevstvu (Kraljevini) SHS. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb). 27, 1(1995), str. 55-77.

Šitin, T. Prodor i pobjeda HSS u Dalmaciji (1923-1928). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* (Zagreb). 32-33(1999-2000), str. 309-320.

Kisić-Kolanović, N. Ivan Vanča Mihajlov, revolucionar uskraćen za domovinu i korijene. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb). 34, 1(2002), str. 110-115.

Kolanović-Kisić, N. *Zagreb-Sofija. Prijateljstvo po mjeri ratnog vremena 1941.-1945*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2003., str. 102-103.

Karaula, Ž. Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) Stjepana Radića i crnogorski federalisti. *Prilozi* (Sarajevo). 36(2007), str. 69-97.

Summary

A LETTER OF IMRO'S LEADER TODOR ALEKSANDROV TO STJEPAN RADIĆ FROM 1924

In historiographic literature of Croatian and Macedonian provenance contacts between Stjepan Radić and Internal Macedonian Revolutionary Organization (IMRO) (in Macedonian: Vnatrešnata Makedonska Revolucionerna Organizacija or VMRO) are not explored enough, and even if they are mentioned from time to time they are commented in a kind of adventurously-romantic and revolutionary tone. It should be noticed that status of Macedonian people in the new State was much

worser than that of Croatian people and that, talking about solution of »Macedonian matters«, radical concepts were prevailing in Macedonia, opposite to the pacific policy of Stjepan Radić and his Croatian Republican Peasant Party (CRPP) (Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka or HRSS). A letter of Todor Aleksandrov sent to Stjepan Radić, published in this paper, was written and sent to him in the middle of August 1924. In that letter Todor Aleksandrov is answering to the article of Stjepan Radić, published in *Balkanska Federacija (Balkans Federation)* from July 15th 1924, trying to persuade Stjepan Radić to join his armed resistance to the Belgrade and Serbian hegemony in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians.

Key words: *Stjepan Radić, Todor Aleksandrov, IMRO, May manifesto of May 6th 1924, Kominternu, Macedonian matters*

Translated by Rajka Bućin